

An Epistemological Explanation of Sexual Education for Children (Ages 7–12) Based on the Holy Qur’an and Islamic Hadith

✉ Reza Ansari-zad / Level Four Student, Qom Islamic Seminary, Qom, Iran

ansarizad.reza@gmail.com

Hassan Eslampour Karimi / Assistant Professor, Shahid Mahallati University, Qom, Iran

Received: 2025/10/22 - Accepted: 2025/12/08

Eslampur88@gmail.com

Abstract

The article “An Epistemological Explanation of Sexual Education for Children (Ages 7–12) Based on the Holy Qur’an and Islamic Hadith” examines the cognitive and knowledge based dimensions of children’s sexual education. The proposed strategies fall into two categories: preventive and corrective, with priority given to preventive approaches. The main preventive strategies include addressing gender related necessities, training educators and learners, providing reasonable answers to children’s questions, and avoiding inappropriate behaviors. Corrective strategies focus on raising awareness and rectifying sexual misconceptions. According to the results of this research, combining preventive and corrective approaches leads to optimal sexual education. Drawing on Qur’anic verses and hadiths, this article emphasizes the importance of children’s sexual education and presents practical methods for achieving it. Using a qualitative, library based methodology and a descriptive analytical approach, this study clarifies the knowledge-based and cognitive aspects of sexual education for children aged seven to twelve. The novelty of the research lies in its specific focus on the “epistemological explanation” of sexual education; i.e. extracting and analyzing knowledge-based and cognitive elements from the Holy Qur’an and Islamic hadith, by categorizing the strategies into preventive and corrective. Unlike previous studies that mainly focused on general foundations or behavioral methods, this article offers a structured practical model, filling existing gaps and transforming sexual education from a taboo into a conscious religious process.

Keywords: epistemological explanation, children’s sexual education, preventive cognitive strategies, corrective cognitive strategies

تبیین معرفت‌شناختی تربیت جنسی کودکان (هفت تا دوازده سال) با استناد به قرآن و احادیث

ansarizad.reza@gmail.com

Eslampur88@gmail.com

رضا انصاری‌زاد / طلبه سطح چهار حوزه علمیه قم، قم، ایران
حسن اسلام‌پور کریمی / استادیار دانشگاه شهید محلاتی، قم، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۳۰ - پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷

چکیده

مقاله «تبیین معرفت‌شناختی تربیت جنسی کودکان (هفت تا دوازده سال) با استناد به قرآن و احادیث» جنبه‌های دانشی و ادراکی تربیت جنسی کودکان را بررسی می‌کند. راهکارها دو دسته پیشگیرانه و درمانگرند، با اولویت راهکارهای پیشگیرانه. در بخش پیشگیری، ضرورت‌های جنسیتی، آموزش مربیان و متربیان، پاسخ‌گویی منطقی به پرسش‌های کودکان و پرهیز از رفتارهای ناپسند، و در بخش درمانگر نیز آگاه‌سازی و اصلاح اشتباهات جنسیتی به‌عنوان راهکارهای اصلی‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند ترکیب راهکارهای پیشگیرانه و درمانگر، تربیت جنسی را بهینه می‌سازد. مقاله با استناد به آیات قرآن و احادیث، ضمن برجسته‌سازی اهمیت تربیت جنسی کودکان، راهکارهای عملی برای تحقق آن ارائه می‌دهد. پژوهش حاضر با روش کیفی کتابخانه‌ای و رویکرد توصیفی تحلیلی، به تبیین جنبه‌های دانشی و ادراکی تربیت جنسی کودکان هفت تا دوازده سال می‌پردازد. نوآوری پژوهش در تمرکز اختصاصی بر «تبیین معرفت‌شناختی» تربیت جنسی نهفته است؛ یعنی استخراج و تحلیل عناصر دانشی‌ادراکی از قرآن و حدیث با دسته‌بندی راهکارها به پیشگیرانه و درمانگر. برخلاف مطالعات پیشین که بیشتر بر مبانی کلی یا روش‌های رفتاری تأکید داشتند، این مقاله با ارائه الگویی عملی و ساختارمند و نیز پر کردن خلأهای موجود، تربیت جنسی را از حالت تابو به فرایند آگاهانه دینی تبدیل می‌کند.

کلیدواژه‌ها: تبیین معرفت‌شناختی، تربیت جنسی کودکان، راهکارهای معرفتی پیشگیرانه، راهکارهای معرفتی درمانگر.

مقدمه

تربیت جنسی کودکان بخش کلیدی پرورش اسلامی است. این تربیت باید بر پایه اخلاق محوری، کرامت انسانی و پیشگیری از آسیب‌ها استوار باشد؛ به گونه‌ای که کودک ضمن آگاهی از حریم‌های شخصی و اجتماعی، با هدایتگری والدین و نهادهای تربیتی، پاسداری از عفت و پاکدامنی را در چهارچوب ارزش‌های دینی فراگیرد. قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام با توجه به جامعیت اسلام و اهتمام فراوان به مسئله عفت و حیا، الگویی متعادل ارائه می‌دهند که هم‌زمان با صیانت از حریم کودکی، آمادگی برای گذار سالم به بزرگسالی را فراهم می‌کند (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۴۳۳؛ مهدی‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۸۳؛ عرب‌پور و همکاران، ۱۴۰۲)؛ اما امروزه مواجهه زود هنگام کودکان با محتوای غیراخلاقی در فضای مجازی، کمبود برنامه‌ریزی مدون تربیت جنسی در نظام آموزشی، سکوت خانواده‌ها به دلیل تاب‌پنداری (حساسیت فرهنگی و اجتناب از بحث درباره این موضوع) و فقدان منابع دینی کاربردی، موجب سردرگمی کودکان و نوجوانان شده است. این خلأ تربیتی آنان را به سوی منابع غیرمتخصص و گاه مخرب سوق داده و پیامدهایی همچون بلوغ زودرس، انحرافات اخلاقی و آسیب‌های روانی را به همراه آورده است. از همین رو تحقیق پیش رو درصدد پاسخ به این سؤال است که: راهکارهای تربیت جنسی کودکان بر اساس قرآن و حدیث چیست؟

پرداختن به راهکارهای تربیت جنسی کودکان، آن هم با استفاده از متون مستحکم دینی مثل قرآن و حدیث، می‌تواند نویدبخش افرادی باشد که می‌خواهند فرزندان خود را از راهی مطمئن تربیت کنند؛ به گونه‌ای که تضمین‌کننده سعادت آنان باشد. از طرفی، نپرداختن به چنین راهکارهایی ممکن است سبب شود که والدین و متریبان به صورت خودسرانه و بی‌ضابطه به امر تربیت فرزندان اهتمام ورزند؛ همچنین می‌تواند علاوه بر برداشتهای سوء، همچون ضعیف بودن و ناکارآمدی دین، والدین را به سمت منابع جایگزین سوق دهد که مکاتب آنان دارای مبانی، اهداف و نتیجه خاص خود هستند و با دین مبین اسلام سازگار نیستند.

پیشینه

نوشته‌های گوناگونی درباره تربیت جنسی بحث کرده‌اند. ابتدا به ذکر چند مورد از نگاشته‌ها، و در ادامه به توصیف آنها و در نهایت به وجه تمایز این مقاله با آن منابع پرداخته می‌شود.

پورامینی، محمدباقر (۱۳۸۳). تربیت جنسی در سیره نبوی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، (۸)،

(۱۶۵-۱۸۲)؛

فقیهی، علی‌نقی و همکاران (۱۳۸۷ الف). آموزش جنسی به کودک و نوجوان از دیدگاه اسلامی و مطالعات

روان‌شناختی. تربیت اسلامی، ۳(۷)؛

فقیهی، علی نقی و همکاران (۱۳۸۷ب). بررسی احادیث در زمینه راهکارهای تربیتی به منظور پیشگیری از رفتارهای نابهنجار جنسی نوجوانان و جوانان. *تربیت اسلامی*، ۳(۶)، ۲۵-۵۶؛ فقیهی، علی نقی (۱۳۸۷). *تربیت جنسی: مبانی، اصول و روش‌ها از منظر قرآن و حدیث*. قم: مؤسسه علمی - فرهنگی دار الحدیث؛

همچنین فصل دهم کتاب *درآمدی بر نظام‌نامه تربیتی المصطفی (۱۳۹۳)*، نوشته جمعی از نویسندگان، انواع ساخت‌های تربیتی، از جمله ساحت تربیت غریزی جنسی را مورد بحث قرار داده است. صادقی، محمدجواد (۱۳۹۸). نقش خانواده در تربیت جنسی کودکان. *پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری*، ۴(۳۰). معزی، زهرا (۱۳۹۸). آموزش مسائل جنسی بر کودکان ابتدایی. *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۵(۴)، ۲۴-۳۶ نظری، ندا (۱۳۹۸). *راهنمای کاربردی تربیت جنسی کودک و نوجوان (ویژه والدین)*. تهران: آفتاب گیتی. کلهر، مژگان و همکاران (بی‌تا). *تربیت جنسی نوجوانان؛ کتاب پسران*. رضایی و مهدیزاده (۱۴۰۴). *تربیت جنسی نوجوانان در نظام تعلیم و تربیت رسمی*. *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، ۲۹(۱۰۲)، ۱۹۹-۲۳۰.

تحقیق پورامینی (۱۳۸۳) بر تربیت جنسی از منظر سیره نبوی تمرکز دارد و فقیهی (۱۳۸۷) در آثارش احادیث و مبانی قرآنی را برای پیشگیری از انحرافات جنسی و آموزش به کودکان/نوجوانان بررسی می‌کند. فصل دهم کتاب *نظام‌نامه تربیتی (۱۳۹۳)* ساحت غریزی جنسی را در چهارچوب تربیتی اسلامی بحث می‌کند؛ درحالی‌که صادقی (۱۳۹۸) و معزی (۱۳۹۸) نقش خانواده و آموزش ابتدایی را برجسته می‌سازند. نظری و کلهر نیز راهنماهای عملی برای والدین و تربیت پسران ارائه می‌دهند. رضایی و مهدیزاده (۱۴۰۴) بر تربیت جنسی نوجوانان در نظام تعلیم و تربیت رسمی تأکید دارند.

اکثر مطالعات یادشده دارای یکی از محدودیت‌های زیر هستند:

- تمرکز بر نوجوانان و جوانان به‌جای کودکان هفت تا دوازده سال (دوران نهفتگی و شکل‌گیری هویت جنسی)؛
- تأکید صرف بر جنبه‌های رفتاری و عملی (جداسازی بستر، پوشش و...) بدون توجه عمیق به «بعد معرفت‌شناختی»؛ یعنی چگونگی ایجاد آگاهی و ادراک دینی در ذهن کودک؛
- ارائه فهرست پراکنده آیات و روایات، بدون تبدیل آنها به الگوی ساختاریافته پیشگیرانه - درمانگر؛
- فقدان دسته‌بندی راهکارها بر اساس اولویت معرفتی (پیشگیری مقدم بر درمان) و بی‌توجهی به نقش «معرفت درجه اول» (آگاهی عملی مؤثر بر رفتار) در مقابل معرفت‌شناسی فلسفی.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی است. گردآوری مطالب از طریق روش کتابخانه‌ای و دیجیتال انجام می‌شود؛ به این معنا که داده‌ها از منابع معتبر قرآنی (مانند قرآن کریم، تفسیر المیزان و تفسیر تسنیم) و منابع حدیثی (مانند کتب معتبر شیعی، همچون اصول کافی، بحار الانوار و وسائل الشیعه)، از پایگاه‌های اطلاعاتی مانند نورمگز، کتابخانه دیجیتال قائمیه و نرم‌افزارهای حدیثی (مانند جامع الاحادیث) استخراج می‌شوند که هر کدام در محور بحث خود، از منابع معتبر و قابل استنادند.

در تحلیل داده‌ها، ابتدا آیات و روایات مرتبط با تربیت جنسی کودکان (هفت تا دوازده سال) از طریق روش تفسیر موضوعی شناسایی و استخراج می‌شوند. این روش شامل جست‌وجوی مضامین کلیدی همچون عفت، حیا، حریم‌های جنسی و پیشگیری از انحرافات، با اولویت‌بندی بر اساس سن و جنبه‌های معرفت‌شناختی (دانشی و ادراکی) است؛ سپس این مطالب پس از توصیف و تحلیل به راهکارهای پیشگیرانه و درمانگر تبدیل می‌شوند.

۱. مفهوم‌شناسی تبیین معرفت‌شناختی

«معرفت» واژه‌ای است عربی، معادل «شناخت» در فارسی، که در معانی مختلفی به کار می‌رود؛ از جمله: مطلق علم؛ آگاهی و اطلاع؛ ادراکات جزئی؛ بازشناسی؛ علم مطابق با واقع و یقینی (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۵۰). از نظر راغب اصفهانی، معرفت عبارت است از ادراک چیزی از طریق تفکر و تدبر در آثارش (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۶۲). راغب معرفت را اخص از علم و در مقابل انکار می‌داند و بر این باور است که چون معرفت بشری در مورد خدا با تدبر در آثار اوست، نه شناخت ذاتش، می‌توان گفت: «فُلَانٌ یَعْرِفُ اللّٰهَ»؛ برخلاف «فُلَانٌ یَعْلَمُ اللّٰهَ» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۶۲). همچنین از نظر او، ویژگی دیگر معرفت این است که در علم اندکی که با تفکر به دست آمده است، به کار می‌رود؛ از همین رو «اللّٰهُ یَعْلَمُ کَذَا» درست است؛ برخلاف «اللّٰهُ یَعْرِفُ کَذَا» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۶۲).

دعوت قرآن در بیش از هفتصد آیه، حاکی از امکان و اهمیت معرفت است؛ زیرا قرآن کریم هیچ‌گاه به امر ناممکن پای نمی‌فشارد (رضایی و مهدیزاده، ۱۴۰۴، ص ۸۰). اما در این مقاله، معرفت و شناخت، در مقابل انگیزه و رفتار است و با معرفت‌شناسی در مقابل هستی‌شناسی که به وجود ذهنی یا واقعی اشیا می‌پردازد، فرق دارد. در اینجا معرفت به احساسات و افکار در زمینه شناخت، انگیزه و رفتار اشاره دارد که روی رفتار انسان اثر می‌گذارد، نه فقط ذهن یا واقعیت خارجی. علاوه بر آن، معرفت‌های مورد بحث در این نوشته معرفت درجه اول است، نه درجه دوم؛ زیرا این نوع معرفت به دین تعلق می‌گیرد؛ ولی معرفت‌شناسی، معرفتی درجه دوم است. همچنین معرفت‌شناسی (در مقابل هستی‌شناسی)، به مسائلی از قبیل چیستی معرفت، هستی معرفت، منابع معرفت و...

می‌پردازد، که خود یک علم جداگانه است؛ اما معرفت در این مقاله به آشناسازی، آگاهی‌بخشی و سایر مقولاتی از این دست می‌پردازد تا در مراحل بعدی به انگیزه و رفتار مخاطب خود بینجامد. در مجموع، این معرفت‌شناسی نه‌تنها در مقابل وجود نیست، بلکه آگاهی‌بخشی و آشناسازی که از اساسی‌ترین مصادیق آن هستند، در عالم خارج واقع می‌شوند. در این پژوهش، تبیین معرفت‌شناختی تربیت جنسی به‌معنای فرایند آگاهانه‌ی ایجاد دانش و ادراک دینی در کودکان برای هدایت‌گریز جنسی (از طریق راهکارهای پیشگیرانه و درمانگر) است.

۱-۱. تربیت در لغت

در خصوص ریشه لغوی «تربیت» اختلاف نظر وجود دارد. دسته‌ای از لغت‌شناسان این واژه را منحصراً برگرفته از ماده «ربو» دانسته، آن را با «ربّ» و «مرّبّی» مرتبط می‌دانند. از نظر این گروه، «رب» مضاعف است؛ درحالی‌که «مرّبّی» ناقص‌الواو و از باب تفعیل است که معنای تدریجی را در خود جای داده است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۴، ص ۲۰). در مقابل، گروهی دیگر مانند راغب اصفهانی و ابن‌فارس، تربیت را دارای دو ریشه «ربو» و «ربب» می‌دانند. آنان برای توجیه تفاوت حروفی میان تربیت و «ربب»، تبدیل «باء» دوم به «یاء» را ارائه می‌کنند و به مثال‌هایی چون «رَبُّیْتُ الْوَلَدَ فَرَبًّا» استناد می‌کنند که در آن، تربیت با تدریج و رشد همراه است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۴۰، ابن‌فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۴۸۳). راغب در مفردات، «ربّ» و «رَبَّب» را مترادف با تربیت و پرورش تدریجی می‌شمارد و برای تأیید این ادعا، شعری از اعراب را بیان می‌کند که در آن، تربیت به‌معنای پرورش فرزند توسط فردی از قبیله قریش توصیف شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۳۳۶). گروه سوم، همچون عمر احمد، سه ریشه لغوی برای تربیت مطرح می‌کنند: «ربا» (رشد)، «ربی» (نشو و نما) و «رَبّ» (اصلاح و تدبیر). آنها برای هر ریشه شاهدهایی از قرآن و اشعار عرب ارائه می‌دهند؛ مانند آیه ۲۷۴ سوره بقره که از «یربو» در معنای افزایش مال استفاده شده است (احمد عمر، ۱۴۱۶ق، ص ۹). با وجود این تفاوت‌ها، ماده مشترک «ربا» که معنای افزایش و تحول را دربردارد، در همه آرای یادشده حضور دارد.

۱-۲. تربیت در اصطلاح

در ادبیات تربیتی، تعاریف متعددی برای تربیت ارائه شده است. برخی آن را «پرورش تدریجی استعدادهای درونی» (سند تحول بنیادین، ص ۱۱) یا «راه‌نمایی جنبه‌های رشد شخصیت» (بهشتی، ۱۳۶۰، ص ۴۵-۵۲) تعریف می‌کنند؛ درحالی‌که دیگران بر «زمینه‌سازی برای شکوفایی استعدادهای الهی» تأکید دارند (فقیهی، ۱۳۹۳، ص ۶۸). در تفسیر المیزان، تربیت نه‌تنها به انسان، بلکه به حیوانات نیز اطلاق می‌شود؛ مانند تربیت سگ شکاری (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۵، ص ۲۰۲) یا پرورش کودک (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۵، ص ۲۶۰). این مفهوم شامل تربیت اخلاقی، تکوینی و حتی آموزش حیوانات برای مسابقه است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۶، ص ۱۶۶؛ ج ۹، ص ۱۳۰)؛ البته با

لحاظ دیدگاه اسلام دربارهٔ تربیت کودکان، که نه تنها حق، بلکه یک تکلیف است از سوی خداوند بر عهدهٔ والدین (سجادی و همکاران، ۱۳۹۹)؛ که البته این امر مهم با تعامل دو نهاد مهم خانواده و دولت به ثمر می‌نشیند (سجادی و همکاران، ۱۳۹۹).

بنا بر گزارش ارائه‌شده از معانی این کلمه، بحث ریشه‌شناسی «تربیت» نشان‌دهندهٔ تنوع دیدگاه‌ها در خصوص منشأ لغوی آن است که از یک ریشه (ربو) تا سه ریشه (ربا، ربی، ربّ) گسترش می‌یابد. این واژه در اصطلاح، فراتر از پرورش اخلاقی است و شامل رشد جامع استعدادها و ظرفیت‌های موجود در انسان و سایر موجودات زنده می‌شود. علامه در تفسیر المیزان با استناد به قرآن، تربیت را فرایندی گسترده می‌داند که هم در حوزهٔ تزکیهٔ نفس و هم در تدبیر امور جانداران مؤثر است.

۱-۳. تربیت جنسی

تعریفی که بتواند تربیت جنسی را از انواع گوناگون تربیت، یعنی تربیت عاطفی، عبادی، جسمی و... جدا کند، عبارت است از: مجموعهٔ آموزش‌ها، ایجاد موقعیت‌ها و زمینه‌سازی‌هایی که متربی را با چگونگی ارضا و هدایت و تعدیل غریزهٔ جنسی آشنا می‌کند و زمینهٔ رشد شخصیت اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی او را فراهم می‌آورد و او را از انحراف و لغزش جنسی مصون می‌دارد و سعادت و کامیابی دنیوی و اخروی‌اش را رقم می‌زند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۳، ص ۲۰۰). دیدگاه صحیح در برخورد با آموزش مسائل جنسی دیدگاهی است که جامع، متعادل و با آموزش صحیح مسائل جنسیتی باشد، نه دیدگاه منع مطلق (افراط) یا بی‌تفاوتی و گریز (تفریط) (باقری و همکاران، ۱۳۹۹)؛ همانند مکتب لیبرال در امر تعلیم و تربیت، که رویکرد درمانگرانه دارد و دنبال کاهش آسیب‌های اجتماعی، مانند فرزندان بی‌پدر، سقط جنین و... است؛ در صورتی که رویکرد تربیت اسلامی، هم درمانگرانه است، هم پیشگیرانه (اعرافی، ۱۳۹۳، ص ۱۴۳). راهکارهای معرفتی تربیت جنسی کودکان به دو صورت پیشگیری و درمان ارائه می‌شود. همچنین یادآوری این نکته ضروری است که هر دو نوع راهکارهای مطرح در این نوشتار، اغلب به دوران کودکی دوم (هفت تا حدود دوازده سالگی) اختصاص دارند که دوران شروع نقش‌های جنسی و اجتماعی مناسب مردانه و زنانه است (سالاری‌فر، ۱۳۹۶، ص ۱۰۸)؛ اگرچه برای دوران اول کودکی (چهار تا هفت سالگی) بی‌تأثیر نخواهد بود.

۲. راهکارهای معرفتی پیشگیرانه (دفعی)

معرفت‌زایی در تربیت جنسی، به معنای فرایند آگاهانهٔ ایجاد، توسعه و تعمیق دانش و ادراک (معرفت) در کودکان دربارهٔ مسائل جنسی است. این معرفت‌زایی می‌تواند دو رویکرد پیشگیرانه و درمانگر - و به تعبیر دیگر، دفعی و رفعی - داشته باشد. معرفت‌زایی دفعی یا پیشگیرانه معرفتی است که مانع ایجاد مسئلهٔ جنسی و تبدیل آن به مشکل و بحران جنسیتی

شود. این بخش از نوشته، که بر پایه آموزه‌های قرآنی و حدیثی استوار است، به دنبال دفع و پیشگیری از سوءتفاهم‌ها، انحرافات اخلاقی و آسیب‌های روانی در دوران کودکی (به‌ویژه گروه سنی هفت تا دوازده سال) است؛ یعنی رویکردی پیشگیرانه، که پیش از بروز هرگونه مشکل یا انحراف، کودک را به شناخت صحیح و مبتنی بر عفت و حیا می‌رساند. این معرفت‌زایی به چهار راهکار اصلی تقسیم می‌شود: تبیین ضرورت‌های جنسیتی؛ آموزش دهی امور جنسیتی به کودکان و مربیان؛ پاسخ معقول به سؤالات جنسیتی؛ و پرهیز از امور ناپسند در مسائل جنسیتی.

۲-۱. تبیین ضرورت‌های جنسیتی

مسائل ضروری جنسیتی که از شکل‌گیری عادات نامطلوب جنسی پیشگیری می‌کنند، باید بسته به اقتضای سنی کودکان هفت تا دوازده سال - که در ادامه خواهد آمد - تبیین شود. این مسائل عبارت‌اند از: تبیین اصل مسائل جنسیتی؛ تبیین مکمل بودن زن و مرد در مسائل جنسیتی؛ و نیز تبیین و آشناسازی درباره مسائل محرم و نامحرم و همچنین درباره طبعی بودن پاره‌ای از امور مربوط به جنسیت.

۲-۱-۱. تبیین مسائل جنسیتی

کودکان بسته به تبیین یا عدم تبیین مسائل جنسی، رفتار صحیح اجتماعی یا رفتار آسیب‌پذیر اجتماعی از خود بروز می‌دهند (احمدی، ۱۳۷۰). با توجه به نیرومندی غریزه شهوت جنسی و نابهنجاری‌های روانی حاصل از آن (فلسفی، ۱۳۸۹، ص ۳۵۰)، تبیین مسائل جنسیتی باید بر مبنایی صحیح و به دور از معضلاتی چون آزادی عشق و آمیزش جنسی از قید ازدواج، آزادی نشر عکس‌های جنسی، آزادی تمایل به همجنس و آزادی سقط جنین باشد (والدمن، ۱۳۸۳)؛ زیرا دین اسلام التذاهای جنسی را در چهارچوب و مقررات خودش به محیط خانوادگی می‌برد تا اجتماع برای کار و فعالیت سالم بماند (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۴۳۳).

حضرت شعیب رضی الله عنه به دخترش گفت: قوی بودن حضرت موسی رضی الله عنه را از برداشتن صخره فهمیدی؛ امین بودن او را از کجا شناختی؟ دختر گفت: من جلوی او حرکت کردم. به من گفت: از پشت سر من بیا و اگر بیراهه رفتم، مرا به سمت درست هدایت کن؛ به درستی که ما قومی هستیم که به پشت زنان نگاه نمی‌کنیم. حضرت موسی رضی الله عنه با این کار، مسائل جنسیتی را به بهترین نحو گوشزد کرده است (نوری، بی‌تا، ج ۱۴، ص ۲۷۴). از همین روست که قرآن کریم در داستان حضرت یوسف رضی الله عنه و زلیخا مسئله جنسیت را به گونه‌ای تبیین و مدیریت می‌فرماید که نه تنها اشاعه فحشا نیست، بلکه مانع آن است (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ج ۴۰، ص ۳۱۸).

در روایت، والدین امر شده‌اند به جداسازی محل خواب فرزندان: «فَرَّقُوا بَيْنَهُمْ [فِي الْمَضَاجِعِ] إِذَا بَلَّغُوا عَشْرًا» (نوری، بی‌تا، ج ۱۴، ص ۲۷۴). این مسئله، علاوه بر اینکه راهکاری عملی است، با تبیین لسانی مسائل جنسیتی برای فرزندان نیز همراه است. بنابراین، تبیین ضرورت‌های جنسیتی کودکان بر اساس مبانی اسلامی امری ضروری است تا از

آسیب‌های اجتماعی و روانی جلوگیری کند و به کنش‌های مثبت اجتماعی منجر شود. عدم تبیین صحیح می‌تواند به انحرافات فردی و اجتماعی بینجامد؛ درحالی‌که تبیین دینی، تعادل و سلامت جامعه را تضمین می‌کند. پیشنهاد می‌شود که والدین و مربیان از منابع قرآنی و روایی، شبیه آنچه در بالا ذکر شد، برای این تبیین استفاده کنند.

۲-۱-۲. تبیین و تثبیت نگرش مکمل بودن زن و مرد در ایفای نقش‌های جنسیتی

این نگرش که زن و مرد در ایفای نقش‌های جنسیتی مکمل همدیگرند، نه جدا از یکدیگر، باید تبیین و نیز تثبیت شود. این امر، در روایات به‌خوبی ملموس است. در روایتی، «تقبیل» (بوسیدن) هر دو جنس دختر و پسر منع شده است: «إذا بلغت الجارية ست سنين فلا يقبلها والگلام لا تقبله المرأة اذا جاوز سبع سنين (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۲۲۹)؛ وقتی دختر بچه به شش‌سالگی رسید، پسر او را نبوسد؛ و پسر نیز وقتی سنش از هفت‌سالگی گذشت، زن او را نبوسد». با ایفای نقش هر دو طرف جنسیت، مسئله جنسیت به سرانجام می‌رسد؛ زیرا از یک‌سو غریزه جنسی، غریزه‌ای است قابل مدیریت و کنترل؛ همچون اسب قدرتمند رام‌شدنی (احمدی، ۱۳۹۷)؛ از سوی دیگر، این غریزه، نیرومند، عمیق و دریا صفت است و با اطاعت شدن سرکش‌تر می‌شود؛ همچون آتش، که هر چه به آن بیشتر خوراک بدهند، شعله‌ورتر می‌شود (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۴۳۴).

قرآن و روایات در مقام تربیت جنسی، هر جا سخن از این مسائل به‌میان آورده‌اند، هر دو جنس را مدنظر داشته‌اند؛ از جمله در آیات ۳۰ و ۳۱ سوره نور، هم زنان و هم مردان از چشم‌چرانی برحذر داشته شده‌اند. همچنین در روایتی آمده است: «الصَّبِيُّ وَالصَّبِيَّةُ، وَالصَّبِيُّ وَالصَّبِيَّةُ يُفْرَقُ بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ لِغُشْرِ سِنِينَ (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۱۵، ص ۱۸۳)؛ در ده‌سالگی، بستر خواب پسر بچه از پسر بچه، پسر بچه از دختر بچه، و دختر بچه از دختر بچه جدا شود». این روایت در راستای ایفای نقش جنسیتی، به ذکر دقیق مصادیق هر دو جنس اشاره دارد و موردی را استثنا نکرده است، که نشان‌دهنده مکمل بودن هر دو جنس در ایفای چنین نقشی است. بنابراین، تبیین و تثبیت نگرش‌های دقیق جنسیتی، استفاده از تمام امکانات، شامل آموزش‌های رسمی و غیررسمی، کارگاه و مطالعه منابع مربوط را می‌طلبد (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۳، ص ۲۰۷). قرآن خود نیز با زبانی هنرمندانه، تعبیر «هَيْتَ لَكَ» را به کار می‌برد که نشانه عفاف و ادب در گفتار است و شاید در این زمان معنای گزنده‌ای را تداعی کند؛ لیکن در دوران نزول آن، از دورترین معانی کنایی بوده است؛ همانند کلمه غائظ، فرج و... (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ج ۴۰، ص ۳۱۰).

۲-۱-۳. آشناسازی متریبان با احکام محرم و نامحرم و بیان قبح ارتباط آزاد روابط جنسی در فرهنگ

به‌مقتضای روایات و حکم عقل، قبل از هر چیز باید خود متریبان ذهنیت معقول و شرع‌پسندی از احکام محرم و نامحرم و قبح ارتباط آزاد روابط جنسی در فرهنگ اسلامی بیابند تا در مرحله بعد بتوانند با این ذهنیت معقول،

مسائل جنسیتی، هویت‌یابی جنسی و سپس بلوغ جنسیتی را در کودکان نهادینه کنند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۴، ص ۴۳۶). اگر درباره مسائل جنسیتی مطرح در آیات و روایات آشناسازی لازم صورت گیرد، کودکان به راحتی به بلوغ جنسیتی دست می‌یابند و مرزبندی‌های جنسیتی را محترم و روابط آزاد جنسی را قبیح می‌شمارند. امام صادق علیه السلام فرمود: «يُفَرِّقُ بَيْنَ الْعِلْمَانِ وَالنِّسَاءِ فِي الْمَضَاجِعِ إِذَا بَلَغُوا عَشْرَ سِنِينَ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۴۷، ح ۶: ابن بابویه، ۱۳۶۲، ص ۴۳۹، ح ۳۰)؛ پسران وقتی به ده‌سالگی رسیدند، بسترشان از زنان جدا می‌شود». آشنایی با این مضمون، کودکان را دارای ذهنیت متعادل جنسی درباره محرم و نامحرم می‌کند.

اگر روایات ذیل از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام برای آنان تبیین شود، به یقین آنان درک صحیحی از حریم‌های جنسی خواهند داشت: «الصَّبِيُّ وَالصَّبِيَّةُ، وَالصَّبِيُّ وَالصَّبِيَّةُ، وَالصَّبِيَّةُ وَالصَّبِيَّةُ يُفَرِّقُ بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ لِعَشْرِ سِنِينَ» (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۱۵، ص ۱۸۳)؛ در ده‌سالگی، بستر خواب پسر بچه از پسر بچه، دختر بچه از دختر بچه جدا شود» و «إِذَا بَلَغَتِ الْجَارِيَةُ الْحُرَّةُ سِتَّ سِنِينَ فَلَا يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تُقْبَلَهَا» (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۳۳۰)؛ هنگامی که دختر آزاد به شش‌سالگی رسید، شایسته نیست که او را ببوسی».

۴-۱-۲. ارائه اطلاعات لازم و مقدماتی درباره طبیعی بودن مسائل جنسی پیش رو

باید با بهترین روش و در بهترین زمان، یعنی زمانی که حس کنجکاوی کودک برانگیخته می‌شود و خود او سؤالی را مطرح می‌سازد (همایش سراسری خانواده و مشکلات جنسی، ۱۳۸۸)، درباره طبیعی بودن مسائل جنسی به کودکان آگاهی داد. البته باید خود مریبان (معلمان و والدین) دانش کافی در زمینه مسائل جنسی داشته باشند (زاده‌ریحانی و همکاران، ۱۴۰۰، ص ۲۳۷۴). این اطلاع‌رسانی باید با هدف طبیعی نشان دادن این امور و بر پایه دو قاعده کلی باشد: ۱. کشف و درک آنچه کودکان می‌دانند و نحوه نگرش آنها به مسائل جنسی؛ ۲. صداقت در بیان مطالب (همایش سراسری خانواده و مشکلات جنسی، ۱۳۸۸).

۲-۲. آموزش‌دهی امور جنسیتی

آموزش‌دهی امور جنسیتی شامل شش مرحله است: آموزش مسائل جنسی عمومی؛ آموزش اجازه‌خواهی برای ورود به محل خلوت و اتاق والدین؛ آموزش حیا‌مند و کرامت‌آمیز مسائل جنسی به متریبان؛ آموزش حیا‌مندی، عفت و غیرت در تربیت جنسی به عنوان مثلث فضایل اخلاقی تربیت جنسی؛ آموزش ویژگی‌های جنسی اولیه برای کودکان؛ و آموزش ویژگی‌های جنسی ثانویه برای کودکان. هر یک از این موارد به‌طور جداگانه بررسی می‌شود.

۱-۲-۲. آموزش مسائل جنسی عمومی و انفرادی در محیط‌های گوناگون به متریبان

آموزش مسائل جنسی برای دوران کودکی دوم (هفت تا حدود دوازده‌سالگی)، یعنی دوران شروع نقش‌های جنسی و اجتماعی مناسب مردانه و زنانه (سالاری‌فر، ۱۳۹۶، ص ۱۰۸)، دارای اهمیت بیشتر است. احادیث،

مشحون از آموزش‌های مناسب جنسیتی است. این روایت که حضرت فاطمه علیها السلام در مقابل یک شخص نابینا با حجاب حاضر شد، با این استدلال که «اگر او مرا نمی‌بیند، من او را می‌بینم و او بوی تن مرا نیز حس می‌کند» و مورد تمجید جدی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله واقع شد (مجلسی، بی‌تا، ج ۴۳، ص ۹۱)، به‌خوبی اهمیت والای پرهیز از مصاحبت با نامحرم را در ذهن کودکان دختر و پسر نهادینه می‌کند.

۲-۲-۲. آموزش اجازه‌خواهی برای ورود به محل خلوت و نیز اتاق والدین

قرآن کریم با احکام گوناگون خود، از جمله مشترک نبودن محل خواب والدین و فرزندان، جلوی بلوغ زودرس جنسی کودکان را گرفته است (مهدی‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۸۳). در منابع اسلامی برای جلوگیری از برانگیختگی جنسی افراد، در درون خانه نیز حریم و مرز تعریف شده است (عرب‌پور و همکاران، ۱۴۰۲). طبق آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (نور: ۵۸)، که به آیه استیذان معروف است، خدای حکیم در سه وقت قبل از نماز فجر، نیم‌روز که لباس‌ها را درمی‌آورند و بعد از نماز عشاء، ورود چند گروه از جمله فرزندان نابالغ را متوقف بر اجازه والدین کرده است. البته ذکر این سه وقت، کنایه از زمان خلوت و آشکار شدن عورات است. پس موضوعیتی ندارد و هر زمان دیگری هم که عورت حساب شود، مشمول این حکم است (اعرافی، ۱۳۹۳، ص ۱۵۹). این دستور نشانه‌ی اهتمام جدی قرآن به تربیت جنسی کودکان است. بخشی از مقوله‌ی تربیت جنسی فرزندان در خانواده، از طریق معرفت‌دهی به‌ثمر می‌نشیند. اسلام در فلسفه‌ی نظری خود، طبیعت‌نسانی انسان را شریب‌الذات نمی‌داند؛ به همین دلیل از طریق آموزش مناسب، به تعدیل آن اقدام می‌کند و هیچ‌گاه به کشتن نفس رأی نمی‌دهد (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۶۵۳). این اقدام قرآن کریم حاکی از آن است که همه به‌ویژه کودکان، در زمینه‌ی تربیت جنسی، از جمله ورود به محیط شخصی افراد، نیاز به آموزش دارند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۷، ص ۲۴۳).

۲-۲-۳. آموزش حیا‌مند و کرامت‌آمیز مسائل جنسی به متربیان دختر و پسر

فرایند تربیت جنسی می‌بایست خالی از هیجانانگیزی جنسی مثل شرم، دست‌پاچی و... باشد تا مانع و اختلالی در آن ایجاد نکند که به لوث شدن و بی‌حاصلی تربیت بینجامد (احمدی، ۱۳۹۷). خداوند متعال در سوره‌ی یوسف علیه السلام، خصوصاً ترین مسائل جنسی را در قالب مؤدبانه‌ترین و عقیفانه‌ترین گفتار بیان کرده است که به‌اعتراف مفسران، بیان کردن آن مسائل به‌جز این شیوه، امکان نداشت (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ج ۴۰، ص ۳۱۰). این نوع بیان قرآن کریم، برای آموزش‌دهی جنسی کودکان و حتی غیر کودکان بسیار راهگشاست.

تعبیر «لامستم» برای هم‌خوابی زن و مرد، علاوه بر مراعات ادب در حیطة‌ی مسائل جنسیتی (طباطبایی، ۱۴۱۷ق،

ج ۵، ص ۲۲۷)، اشعار به این دارد که آموزش مسائل جنسیتی برای سنین مختلف، از جمله کودکان، مراعات‌های فراوانی دارد که نباید هرگز از آنها عبور کرد؛ برخی چیزها را نباید گفت و برخی را باید با مراعات شرایط به‌طور حیامند گفت.

۲-۲-۴. آموزش حیا‌مندی، عفت و غیرت در تربیت جنسی به‌عنوان مثلث فضایل اخلاقی تربیت جنسی
الگوی آموزش مسائل تربیت جنسی را می‌توان چون مثلی دانست که زوایای آن عبارت‌اند از: حیا‌مندی، عفت و غیرت. حیا در روان‌شناسی یکی از انفعالات روانی معرفی می‌شود؛ اما در اخلاق بدین معناست که انسان به‌دلیل ترس از آلوده شدن به گناه، خود را از مظان آلودگی به گناه دور بدارد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۹۲) و کسانی دارای حیا هستند که در درون خود به کرامت نفس و آبرومندی علاقه دارند (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۲۹۲-۲۹۴)، نه اینکه دچار کم‌رویی یا ضعف نفس باشند (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۹۲). بنابراین، افراط و تفریط در خجالت کشیدن مذموم است و حیای مطلوب آن است که انسان را از ارتکاب کار زشت بازدارد و در واقع، حالتی متوسط و معتدل بین «کم‌رویی» و «دریدگی و بی‌شرمی» است (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۲۹۵).

با توجه به تعریف حیا، باید در کودکان احساس تکریم و احترام برانگیخته شود؛ زیرا حفظ ارزشمندی مرتبی، توجه دادن نوجوان به کرامت و بزرگی خویش از طریق تکریم وی، جلوگیری از توهین به شخصیت او، و دوری شدید از خوار شمردن وی، می‌تواند به‌صورت یک مهار درونی مانع از ارتکاب اعمال پست و مبتنی بر امیال افراط‌گرایانه شهوانی شود (فقیهی و همکاران، ۱۳۸۷ الف، ص ۵۸).

احادیث نیز بر ایجاد و حفظ این حیا‌مندی و عفت در کودکان تأکید دارند؛ از جمله این حدیث شریف: «إِذَا بَلَغَتِ الْجَارِيَةُ سِتَّ سِنِينَ فَلَا يُقْبَلُهَا الْعُلَامُ وَالْعُلَامُ لَا يُقْبَلُ الْمَرْأَةَ إِذَا جَازَ سَبْعَ سِنِينَ (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۲۲۹)؛ هنگامی که دختر به شش‌سالگی رسید، پسر نباید او را ببوسد؛ و هنگامی که پسر به هفت‌سالگی رسید، نباید زنی را ببوسد؛ یا این حدیث: «إِذَا بَلَغَتِ الْجَارِيَةُ الْحُرَّةُ سِتَّ سِنِينَ فَلَا يُبْنَعِي لَكَ أَنْ تُقْبَلَهَا (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۳۳۰)؛ هنگامی که دختر آزاد به شش‌سالگی رسید، شایسته نیست که او را ببوسی»؛ و نیز جداسازی بستر فرزندان در این فرمایش پیامبر خدا ﷺ: «عَلِّمُوا أَوْلَادَكُمْ الصَّلَاةَ إِذَا بَلَغُوا سَبْعًا، وَاصْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا إِذَا بَلَغُوا عَشْرًا، وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ (متقی هندی، ۱۴۰۱ ق، ج ۱۶، ص ۴۴۱)؛ فرزندان خود را در هفت‌سالگی نماز بیاموزید؛ و چون ده‌ساله شدند، آنها را بر ترک نماز تنبیه کنید و بسترهایشان را از هم جدا سازید».

۲-۲-۵. آموزش ویژگی‌های جنسی اولیه برای کودکان

ویژگی‌های جنسی اولیه شامل اندام‌های تناسلی و ساختارهای مرتبط با تولید مثل است که از بدو تولد وجود دارند. در پسران شامل پنیس، بیضه‌ها و مجرای ادراری، و در دختران شامل واژن، تخمدان‌ها، رحم و کلیتوریس می‌شود (ترکاشوند و همکاران، ۱۴۰۱). آموزش در مورد ساختار هر یک از اندام‌های بدن کودکان، چه دختر و چه پسر، کمک

شایانی به هویت‌یابی جنسی آنان می‌کند. باید توجه کرد که این تبیین و روشن‌نگری، با تکیه بر ساحت جنسی این اندام‌ها صورت گیرد تا آثار مطلوب را ایجاد کند. این آموزش مشتمل است بر آموزش ویژگی‌ها، ساختار و کارکرد اندام‌ها؛ همچنین باید آموزشی باشد مبتنی بر ابعاد روانی، که در این صورت دارای اهمیت دوچندان است. آموزش ویژگی‌های جنسی اولیه کودکان با توجه به دامنه آن، با مرحله تبیین تفاوت دارد. در این مرحله، مربی را در مقام آموزش می‌بینیم و او را به‌طور کامل، نتیجه‌بخش و اصولی متوجه این مسائل می‌کنیم. در آموزش مسائل جنسیتی بر نقاط کلیدی تمرکز می‌شود که این موارد زمینه هرچه بهتر هویت‌یابی جنسی و تربیت جنسی را در ذهن کودکان تشکیل می‌دهد؛ برخلاف تبیین، که در قسمت اول مطرح شد. آموزش مسائل جنسیتی توجه دقیق‌تری به مسئله جنسیتی دارد و کودکان به‌طور محسوس‌تر و از نزدیک با مسئله جنسیت آشنا می‌شوند.

۲-۲-۶. آموزش ویژگی‌های جنسی ثانویه برای کودکان

در مرحله آموزش ویژگی‌های اولیه، تثبیت اصل جنسیت صورت می‌گیرد؛ اما در مرحله آموزش ویژگی‌های جنسی ثانویه، علاوه بر اینکه اصل مسئله جنسیت در ذهن کودک نهادینه می‌شود، یک گام جلوتر رفته، رابطه رشد جسمی خاص هر جنس با عواطف نیز بیان می‌شود. در واقع در این مرحله، به‌سبب فعالیت هورمون‌ها در بدن، کودکان با قیافه کودکی خود فاصله می‌گیرند و صفات ثانویه در قالب تغییرات خاص اندامی و جسمی نمایان می‌شود (ترکاشوند و همکاران، ۱۴۰۱). ویژگی‌های ثانویه در دوران بلوغ، تحت تأثیر هورمون‌ها ظاهر می‌شوند و شامل تغییرات ظاهری، مانند رشد سینه‌ها و پهن شدن لگن در دختران یا بم شدن صدا و رشد موهای صورت در پسران است. این تغییرات، نه تنها جسمی، بلکه عاطفی‌اند و می‌توانند اضطراب ایجاد کنند؛ مثلاً قاعدگی در دختران یا انزال شبانه در پسران (ترکاشوند و همکاران، ۱۴۰۱). علاوه بر آموزش اصل ویژگی‌های جنسی اولیه، باید به آموزش ویژگی‌های جنسی ثانوی نیز پرداخته شود. برای مثال، باید بیان کرد که تغییرات جسمی چگونه در رشد اندام‌ها و تحولات عاطفی ظهور و بروز می‌یابد؟ در آموزش ویژگی‌های ثانوی، کودکان با مسائل جنسیتی آشنایی جدی‌تری پیدا می‌کنند. تفاوت مهمی بین این مرحله و مرحله قبل وجود دارد که در ادامه بدان اشاره می‌شود. آموزش ویژگی‌های جنسی ثانوی یک بعد ناشناخته دیگر از جنسیت را برای کودکان آشکار می‌کند که در نتیجه به اصل جنسیت خود و به اهمیت آن بیشتر واقف می‌شود. دو حدیث ذیل دال بر این‌اند که مسائل گوناگون جنسیتی در همه ابعاد آن مورد توجه جدی هستند: حدیث اول: «إِذَا بَلَغَتِ الْجَارِيَةُ سِتَّ سَنِينَ فَلَا يَقْبَلُهَا الْعُلَامُ وَالْعُلَامُ لَا يَقْبَلُ الْمَرْأَةَ إِذَا جَارَ سَبْعَ سَنِينَ (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۲۲۹)؛ هنگامی که دختر به شش‌سالگی رسید، پسر نباید او را ببوسد و هنگامی که پسر به هفت‌سالگی رسید، نباید زنی را ببوسد».

حدیث دوم: «إِذَا بَلَغَتِ الْجَارِيَةُ الْحُرْمَةَ سِتِّ سِنِينَ فَلَا يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُقْبَلَهَا (حر عاملی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۳۳۰)؛ هنگامی که دختر آزاد به شش سالگی رسید، شایسته نیست که او را بیوسی.»

۲-۳. پاسخ معقول و منطقی به پرسش‌های جنسی

در اینجا چون کودکان یکی از دو رکن فعال میدان و سؤال‌کننده‌اند، مربی باید با پاسخ دادن منطقی و معقول، به بهترین نحو به اقعان ذهنیت جنسی آنان بپردازد. در غیر این صورت، مشکلاتی در درون کودک رسوخ می‌کند و آثار آن در خارج بروز می‌یابد.

یکی از مراحل پاسخ، اصل جواب دادن به پرسش است. صرف پاسخ ندادن به سؤالات جنسی کودک و مسکوت گذاشتن آن، بی‌توجهی به پرسش‌های جنسی کودک را در ذهن او ایجاد می‌کند که آثار مخرب فراوان درونی و بیرونی دارد؛ آن هم در این دنیای عجیبی که فضای مجازی ایجاد کرده است.

یکی دیگر از مراحل پاسخ، صراحت، شفافیت، عدم ابهام در پاسخ‌ها و همچنین تناسب پاسخ‌ها با سطح فهم و رشد عاطفی متربیان است. پاسخ مربی به متربی، اگر صریح، شفاف و در سطح فهم و رشد عاطفی کودک نباشد، به‌جای حل سؤال قبل، یک سؤال دیگر هم اضافه می‌کند.

از دیگر مراحل پاسخگویی به سؤالات جنسیتی کودکان، کافی بودن و قانع‌کننده بودن آن است. پاسخ کافی دادن، آگاهی والدین و مربیان را می‌طلبد. در غیر این صورت، پاسخ آنها هیچ ارتباطی با ریشه و علت رفتار کودک ندارد و این خود وضعیت را وخیم‌تر می‌کند (مهکام و دادستان، ۱۳۸۸، ص ۷۹). پاسخ غیرواقعی و غیرعلمی به سؤالات جنسی کودکان، آنها را از ذهنیت خود دور و گاه به‌طور کامل جدا می‌کند. باید توجه کرد که در این زمان نمی‌توان از طریق پاسخ غیرواقعی به سؤالات آنان، خود را قانع کرد؛ زیرا کودکان متفاوت‌تر از هر زمانی مسائل را درک می‌کنند و فرق پاسخ علمی با غیرعلمی را متوجه می‌شوند. همچنین سؤالات کودکان را نباید نشانهٔ انحراف او و چیزی غیرعادی جلوه داد و نه اینکه در پاسخ به او گفت: «بزرگ می‌شوی، می‌فهمی»؛ زیرا او به‌دنبال بزرگ شدن می‌رود تا سرانجام روزی به جواب برسد و آن‌گاه اگر از راه نامطلوبی به جواب رسید، آثار وخیم آن ناگفته پیداست (میرزابیگی، ۱۳۹۸).

۲-۴. پرهیز از امور ناپسند در مسائل جنسیتی

آموزش امر مفیدی است؛ اما نه هر جا و دربارهٔ هر چیزی. برخی از آموزش‌ها ناپسندند که تحت عنوان تربیت جنسی سلبی از آن یاد می‌شود و به دو مورد اشاره می‌کنیم: آموزش‌های ناپسند در تربیت جنسی و موضع‌گیری‌های ناپسند در امور تربیت جنسی کودکان.

۱-۲-۴. پرهیز از آموزش‌های ناپسند

مسائل جنسی احتیاط‌دارند. احساسات نفسانی بشر، آن‌گاه که سر به طغیان برمی‌دارند، بشر را تنها به‌سوی جنایت و

اعمال انحرافی دعوت نمی‌کنند؛ بلکه مانند یک قدرت جابر مسلط دیکتاتور فرمان می‌دهند (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۶۵۴). از همین رو قرآن کریم نفس را «أَمَرَةٌ بِالسُّوءِ» (فرمان‌دهنده به بدی و شر) توصیف می‌کند، نه «دَاعِيَةٌ بِالسُّوءِ» (دعوت‌کننده به سوی بدی و شر) (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹). امام باقر علیه السلام فرمودند: «إِيَّاكَ وَالْجَمَاعَ حَيْثُ يَرَاكَ صَبِيٌّ يُحْسِنُ أَنْ يَصِفَ خَالِكَ (تویسرکانی، ۱۴۱۲ق، ج ۳، ص ۲۵۷)؛ پرهیز کن از عمل زناشویی در مکانی که کودک‌کی شما را می‌بیند و حالات شما را درک می‌کند». از این حدیث به‌خوبی می‌توان فهمید که ادراک فرزندان از مسائل جنسیتی جدی است و غفلت والدین و مربیان، آنها را به گمراهی می‌کشاند.

درباره آموزش مسائلی مثل غسل جنابت یا استمنا و مواردی از این قبیل، باید نیک اندیشید که آیا اصل این موارد برای کودکان باید مطرح شود؟ به‌فرض مجاز بودن پاره‌ای از موارد، باید خوب دقت کرد که در چه سنی و چه شرایطی باید مطرح شوند؟ برای مثال، آموزش کودکان درباره ابتلا به استمنا باید از راه غیرمستقیم صورت گیرد تا پرده حیای متریبی از بین نرود؛ زیرا احساس یک حجاب میان کودکان و مربیان درباره مسائل جنسی بسیار ضروری است (قائمی، ۱۳۶۴)؛ یا برای سنین پیش‌دبستانی مسائلی در حد بیان تفاوت زن و مرد را می‌توان مطرح کرد و برای دوره دبستان (شش تا دوازده سال)، به نقش پدری برای پسران و مسئله گرفتاری ماهانه دختر باید به‌طریقی استادانه اشاره کرد (هاشمی، ۱۳۵۰).

در توضیح ویژگی‌های ظاهری زن و مرد، باید مواظب افراط‌گری بود. والدین اگر برای ایجاد خصلت حیا در دختران خود، حضور در برابر مردان را نوعی گناه بشمارند، باعث ایجاد افراط و تفریط در آنان می‌شوند (فقیهی، ۱۳۸۷، ص ۲۰۷). بهتر است والدین به‌جای اینکه بگویند: «تو نباید در حضور مردان ظاهر شوی» یا «آنجا مرد هست؛ تو نمی‌توانی بروی»، بگویند: «در حضور مردان نامحرم باید باحجاب باشی؛ زیرا خداوند این را دوست دارد و با ضوابط و آداب اجتماعی و فرهنگی و شخصیت انسانی هماهنگ است» (فقیهی، ۱۳۸۷، ص ۲۰۷)؛ چنان‌که پاسخ دادن به سؤال جنسیتی کودک به این بیان که «تو منحرف شدی» یا «خودت که بزرگ شدی، می‌فهمی»، پاسخی مردود، بلکه تخریب‌کننده است (میرزاییگی، ۱۳۹۸). پس احتیاط‌بردار بودن مسائل جنسی، توجه جدی والدین را در برنامه‌ریزی‌های لازم، از جمله آموزش، می‌طلبد (فلسفی، ۱۳۸۹، ص ۳۶۴).

۲-۴-۲. پرهیز از موضع‌گیری‌های ناپسند

متریبان و والدین باید با تیزهوشی و نیز دوری از موضع‌گیری ناپسند، بدانند که شروع سؤالات جنسی کودکان، اغلب از حدود سنین سه تا چهارسالگی است و تارسیدن به جواب قطعی و به‌بهانه‌های مختلف ادامه دارد. والدین ناآگاه معمولاً در این مورد، یا سؤال‌های آنان را بی‌جواب می‌گذارند یا ذهن کودک را با انبوهی از اطلاعات پر می‌کنند (همایش سراسری خانواده و مشکلات جنسی، ۱۳۸۸). در ادامه، برخی از مصادیق موضع‌گیری ناپسند را که باید متریبان از آنها پرهیز کنند، یادآور می‌شویم.

یکی از مصادیق ناپسند در مواجهه با سؤالات جنسی کودکان، برخورد هیجانی یا نفرت‌انگیز است. این برخورد در مصاف با انسان‌های بزرگ هم نهی شده است؛ چه رسد به کودکان، آن هم در امر مهم تربیت جنسی. اگر والدین به سؤالات و کنجکاوی‌های جنسی کودکان واکنش‌های مناسب، طبیعی و متناسب با ظرفیت و ادراک شناختی آنها داشته باشند، خطر منحرف شدن ذهنی کودکان در زمینه مسائل جنسی کاهش می‌یابد (همایش سراسری خانواده و مشکلات جنسی، ۱۳۸۸).

از دیگر مصادیق ناپسند موضع‌گیری در برابر سؤالات جنسی کودکان، محکوم کردن و تنبیه آنان به دلیل چنین سؤالاتی است. اگر کودک احساس امنیت روانی نداشته باشد، هرگز سؤال خود را مطرح نمی‌کند و این برخلاف مقصود مرتبی است که همان تربیت جنسی کودکان است.

موضع‌گیری خارج از محدوده حیا و عفت نیز برای کودکان ناپسند است. متریبان باید مراقب باشند که جواب دادن به سؤالات جنسی کودکان، از طریق حرف‌های تحریک‌کننده نباشد. باید حجب و حیا در پاسخ‌ها موج بزند تا نقض غرض پیش نیاید؛ زیرا مربی بدون مراعات حجب و حیا نتیجه عکس خواهد گرفت.

۳. راهکارهای معرفتی درمانگر (رفعی)

راهکارهای معرفتی درمانگر (رفعی)، برخلاف راهکارهای پیشگیرانه (دفعی)، مربوط به درمان مبتلایان است؛ یعنی افرادی که گرفتار آسیب‌های جنسی شده‌اند و اکنون باید از راهکارهای معرفتی استفاده کرد تا عارضه جنسیتی پیش‌آمده رفع و برطرف شود. این تبیین‌ها دو گونه‌اند: آگاه‌سازی درباره امور لازم (علم‌دهی) و توجیه مربیان و متریبان درباره امور لازم (غفلت‌زدایی). همان‌گونه که در مطالب بالا اشاره شد، می‌توان این راهکارها را برای هر دو دوران کودکی در نظر گرفت؛ اگرچه تأکید، بر دوران کودکی دوم (هفت تا حدود دوازده‌سالگی) است.

۳-۱. آگاه‌سازی درباره امور جنسیتی

زن و مرد به لحاظ ظاهری مثل پوشش و نیز به لحاظ روحی و... تفاوت‌های بسیاری با یکدیگر دارند. زنان رابطه‌گرایند و با صحبت کردن به دنبال ایجاد ارتباط با یک همدمند، نه دنبال راه‌حل مشکل خود (گری، ۱۳۸۴، ص ۱۹). درک یا عدم درک این تفاوت‌ها، نقش بی‌بدیلی در جذب آنها به یکدیگر یا دور کردن آنها از هم دارد (زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۹). این تفاوت‌ها، گاه مجهول‌اند که از طریق آموزش و آشناسازی (راهکارهای پیشگیرانه)، باید علم‌دهی صورت گیرد؛ اما گاه مغفول‌اند؛ یعنی زن و مرد به تفاوت‌های یکدیگر علم دارند، اما به آن توجه نمی‌کنند؛ که مسئله این قسمت از نوشتار، یعنی راهکارهای درمانگر است.

۳-۱-۱. آگاه‌سازی مربیان و متریبان درباره دقت در خرید پوشش متناسب با هر جنس

از نظر اسلام، هم اصل پوشش و هم پوشش مختص هر جنس، از جنبه‌های مختلف همچون جنبه‌های روانی،

خانوادگی، اجتماعی، بالا بردن احترام زن و جلوگیری از ابتذال او، اهمیت بسیار زیادی دارد (مطهری، ۱۳۷۵، ج ۱۹، ص ۴۳۳). آموزه‌های معقول دین اسلام بهترین گام در پایداری جنسی افراد جامعه است که لازم است متریبان فریب‌خورده به یادگیری این آموزه‌ها و مربیان - از جمله والدین - به یاددهی آنها برای نجات کودکان خود، که پیرو نقشه‌ها و مدهای غلط و گرفتار ناپایداری جنسی شده‌اند، همت ورزند (سالاری فر، ۱۳۹۶، ص ۱۲۱). عنوان «نهی از تشبه زن و مرد به یکدیگر» در روایات، از جمله روایت امام باقر علیه السلام که این گروه از زنان و مردان را مورد نفرین رسول خدا صلی الله علیه و آله معرفی می‌کند (ابن بابویه، ۱۳۶۲، ج ۲، ص ۵۸۷)، به‌خوبی دست مربیان را برای نجات کودکان غلتیده به دامن بیگانگان باز می‌کند تا آنان را به سرزمین آشنای هویت‌یابی جنسی سوق دهند.

خرید پوشش متناسب، به هویت‌یابی جنس، یعنی تلقی شخص از خود به‌عنوان مرد یا زن بودن (سالاری فر، ۱۳۹۶، ص ۱۲۱)، منتهی می‌شود. سزاوار است مربیان به این امر آگاهی کامل داشته باشند تا کودکان فریب‌خورده‌ای را که با پوشش نامتناسب در دام شیاطین غلتیده‌اند، به جایگاه شایسته خود برگردانند. آگاه‌سازی مربی و متربی به‌خوبی می‌تواند متریبانی را که بر اثر خرید و پوشش نامتناسب، هویت‌یابی جنسی آنان کم‌رنگ شده است، رهایی بخشد و درمان کند؛ در غیر این صورت، هویت‌یابی جنسی آنان به زوال کشیده می‌شود؛ به‌گونه‌ای که متریبان دچار عارضه جابه‌جایی نامناسب احساسات و اخلاق می‌شوند و زن دارای احساسات و اخلاق مردانه و مرد نیز دارای اخلاق و عواطف زنانه می‌شود (مهدی‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۶۰). مربیان در برخورد با متریبانی که علاقه‌مند به پوشش جنس مخالف‌اند، اگر به‌موقع و دائم اثر این علاقه‌مندی (انتقال احساسات و عواطف جنس مقابل) را متذکر شوند، می‌توانند شخص مبتلا را در حد خود از مسیر اشتباه به‌سوی طبیعت متناسب خودش سوق دهند.

۲-۱-۳. آگاه‌سازی مربیان و متریبان درباره دقت در آرایش و پیرایش متناسب با هر جنس

مربیان باید درباره آرایش و پیرایش متناسب کودکان آگاهی کامل داشته باشند تا بتوانند در این وادی جنسیتی دست متریبان را بگیرند و آنها را از گرفتار شدن در دامن گرسنگان شهوت نجات دهند. اسلام فرهنگ غریزه جنسی را بر اساس عقل و انسانیت بنیان می‌نهد و هر گونه خلأ قانونی یا قانون‌های ناهماهنگ را در این زمینه هرج‌ومرج جنسی می‌داند (امین‌زاده، ۱۳۷۸، ص ۳۸-۳۹). مطابق معیار دین اسلام و فرهنگ عقلی، امور مربوط به جنسیت باید توجه به هویت جنسی و دوری از هرج‌ومرج جنسی را در پی داشته باشد (امین‌زاده، ۱۳۷۸). این امر آن‌قدر اهمیت دارد که مراجع تقلید حتی در مسائل مقدس و بسیار مهمی چون تعزیه‌خوانی، پوشیدن لباس جنس مخالف را غیرمجاز دانسته یا جواز آن را مشروط به حفظ زنی انسانی و اخلاقی کرده‌اند (امام خمینی و سایر مراجع، بی‌تا، ج ۲، ص ۱۰۱۲). این دستورهای مترقی، گرچه برای پیشگیری از انحراف جنسی مفیدند، برای سامان بخشیدن به جامعه‌ای که کودکانش مبتلا به هرج‌ومرج جنسی‌اند نیز مفید و درمان‌گرند.

در ادامه، دو روایت در زمینه نهی از تشبه زن و مرد به همدیگر ذکر می‌شود:

روایت اول: «لَا يَجُوزُ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَتَّشَبَهَ بِالرِّجَالِ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ لَعَنَ الْمُتَشَبِّهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ وَ لَعَنَ الْمُتَشَبِّهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ... (نوری، بی‌تا، ج ۳، ص ۲۴۶)؛ جایز نیست که زنان شبیه مردان شوند؛ زیرا رسول خدا ﷺ زنانی را که شبیه به مردان می‌شوند و مردانی را که شبیه به زنان می‌شوند، نفرین کرده است.»

روایت دوم: از نبی مکرم اسلام ﷺ آمده است که چهار گروه را خدا از رحمت خویش دور کرده است و خدا و رسولش و ملائکه بر آنان لعن می‌فرستند: ...یکی از این گروه‌ها زنانی هستند که خود را شبیه مردان می‌کنند (نوری، بی‌تا، ج ۱۳، ص ۲۰۳).

نتیجه فرایند تربیت جنسی صحیح در مورد کودکان باید اصلاح و تربیت جنسی باشد، نه انحراف جنسی؛ به‌ویژه دختران که تربیت مدرسه‌ای یا خانوادگی باید آنها را به درک درستی از زنانگی خویش برساند (زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۹). این ادراک صحیح جنسیتی، هر یک از کودکان را به انجام رفتارهای متناسب با جنس خود رهنمون می‌سازد (سالاری‌فر، ۱۳۹۶، ص ۱۱۷). جامعه‌ای که کودکانش در امر آرایش و پیرایش از محدوده جنسیتی خود پا را فراتر بگذارند، گرفتار پدیده‌ای نوپیدا با عنوان «پسران دخترنما و دختران پسرنما» می‌شود (مهدی‌زاده، ۱۳۸۳، ص ۶۰) که اولین و مهم‌ترین کار برای درمان آنها، بازگشت از راه اشتباهی است که رفته‌اند.

۳-۱-۳. آگاه‌سازی متربیان درباره یاری‌خواهی از باورهای دینی و یاد مرگ و قیامت

کمک‌خواهی از باورهای دینی و یاد مرگ و قیامت تأثیر زیادی در انسان‌سازی و تربیت انسان، از جمله تربیت جنسی او، دارد. معاد و توحید با همه اقسامشان اساسی‌ترین پایه‌های اقسام تربیت، به‌ویژه تربیت جنسی است (گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۱، ص ۱۳۵ و ۱۷۹). همان‌طور که حواس ظاهر نقش مهمی در تحریک میل جنسی دارند، حس باطن (یعنی فکر و خیال‌پردازی) نیز سهم بسزایی در این زمینه دارد. در مقابل آن، «یاد خدا» نقش مهمی در دور کردن افکار شیطانی و نفسانی در خواب و بیداری از انسان دارد.

به‌مقتضای فرمایش امیر مؤمنان علی علیه السلام که فرمود: دل نوجوان همچون زمین خالی است که هر چه در آن افکنده شود، می‌پذیرد (نهج‌البلاغه، نامه ۳۱)، مصداق اتم و اکمل متربیان در زمینه یاری‌خواهی باورهای دینی، کودکان‌اند. حضرت یوسف علیه السلام که فاصله سنی نزدیکی با متربیان مورد بحث، یعنی کودکان هفت تا دوازده سال داشت، در پاسخ به درخواست زشت و نامشروع زلیخا، به دژ حصین توحید پناهنده شد. آن‌گاه با آرامش کامل فرمود: «قَالَ مَعَادَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ (یوسف: ۲۳)؛ او پروردگار من است؛ به من احسان کرد و مرا از چاه درآورد و از تنهایی و گرسنگی نجات داد و منزلتم را بالا برد؛ ستمگران هرگز رستگار نمی‌شوند» (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ج ۴۰، ص ۳۱۲).

۳-۱-۴. آگاه‌سازی متربیان و والدین درباره پیوند تغذیه مناسب با رشد بهنجار جنسی

متربیان و والدین باید از پیوند متناسب تغذیه با رشد بهنجار جنسی آگاه شوند. آیات و روایاتی وجود دارند دال بر اینکه خوردن و نوشیدن تأثیر بسزایی در تحریک، تعدیل یا تخریب قوای جنسی دارند. با توجه به تفاوت غذاها از نظر نوع ویتامین‌های موجود در آنها، درجه تحریک‌کنندگی‌شان در مورد غریزه جنسی متفاوت است. از این رو باید از برخی غذاهای تند - که محرک این غریزه‌اند - اجتناب کرد (فقیهی، ۱۳۸۷، ص ۱۶۵-۱۶۶).

تغذیه نقش کلیدی در تنظیم هورمون‌های جنسی از طریق غدد درون‌ریز ایفا می‌کند. رژیم غذایی نامناسب، مانند مصرف زیاد چربی‌های اشباع‌شده و غذاهای آماده و شور، میل و عملکرد جنسی را کاهش می‌دهد و به مشکلاتی مانند خستگی، ناباروری و اختلالات عروقی منجر می‌شود (جمشیدی، ۱۴۰۳).

رژیم مدیترانه‌ای (غلات، میوه‌ها، سبزیجات و روغن زیتون) و مواد مغذی مانند آنتی‌اکسیدان‌ها (بتاکاروتن و ویتامین‌های C و E)، روی (در صدف و دانه‌ها)، منیزیم (آجیل و غلات سبوس‌دار)، اسیدهای چرب ضروری (دانه کتان و بادام) و فولات (اسفناج و حبوبات) میل جنسی را افزایش می‌دهند و استقامت و کیفیت اسپرم را بهبود می‌بخشند. ویتامین‌های گروه B و E نیز با حمایت از هورمون‌ها و گردش خون، به‌ویژه در زنان، تمایل جنسی را تقویت می‌کنند. بنابراین، تمرکز بر غذاهای طبیعی و غنی از مواد مغذی، سلامت جنسی را حفظ می‌کند (جمشیدی، ۱۴۰۳).

۳-۲. توجه کردن متربیان و مربیان در موارد لازم

اساتید و مربیان امور تربیت جنسی کودکان باید مراقب باشند که از ورود به مباحث تحریک‌آمیز خودداری کنند؛ به‌ویژه در دوران بین شش تا دوازده‌سالگی که از نظر غریزه جنسی دوران مخصوصی است. در حدیث آمده است: «لَا يَجَامِعُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ وَلَا جَارِيَتَهُ وَفِي الْبَيْتِ صَبِيٌّ فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا يُوْرُثُ الزَّوْأ (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۴۹۹)؛ هنگامی که کودکی در اتاق حضور دارد، مردان با زنان یا کنیزان خود آمیزش نمی‌کنند؛ زیرا این کار، طفل را به راه زناکاری سوق می‌دهد». این حدیث مربیان و متربیان را به اصول مهم مسائل جنسیتی رهنمون می‌شود (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۴۹۹).

طبق اصل هماهنگی روش‌های تربیت و طبیعت، بهترین برنامه تربیتی در راه پرورش صحیح غریزه جنسی برای این دوران، برنامه‌ای است همراه با اختفای غریزه جنسی و به‌دور از شائبه تمایل جنسی (فلسفی، ۱۳۸۹، ص ۳۶۵) و اساساً از نظر روان‌شناسان، برنامه‌های تربیت جنسی باید با سن هفت تا دوازده‌سالگی، که سن «نهفتگی» یا «اختفای جنسی» نام دارد، هماهنگ باشند؛ به‌گونه‌ای که باعث بیداری زودرس جنسی آنها نشوند (صادقی، ۱۳۹۸). در ادامه حدیثی که از مجامعت در حضور فرزندان نهی کرده، آمده است: «كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَشَى أَهْلَهُ أَغْلَقَ الْبَابَ وَأَرْخَى السُّتُورَ وَأَخْرَجَ الْخَدَمَ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۵۰۰). این فرمایش به‌خوبی ضرورت مراقبت‌های جنسیتی در خصوص اطرافیان، به‌ویژه فرزندان خردسال، را گوشزد می‌کند.

انسان به مقتضای قوه شهوت خود، از شنیدن مطالب محرک هیجانی می‌شود. با یک نگاه استقلالی و مطابق قانون طبیعی و تکوینی بُعد حیوانی انسان‌ها می‌توان گفت که هر چه غریزه و خواست شهوی قوی‌تر شود، سلطه‌گری این غریزه بر دیگر خواسته‌ها نیز فزونی می‌یابد (امین‌زاده، ۱۳۷۸، ص ۱۶)؛ اما از طرفی، طبق سنت الهی حاکم بر مراتب هستی و نظام آفرینش، این مرتبه جسمانی و حیوانی، با تمام استعدادها و غرایز، صرفاً ابزاری است برای بعد انسانی (امین‌زاده، ۱۳۷۸، ص ۱۸). از آنجاکه کودکان نیز از این قوه شهوانی برخوردارند و از طرفی آستانه تحمل پایین‌تری دارند، آموزش تحریک‌آمیز مسائل جنسی برای آنها تحریک‌کننده‌تر است و حس کنجکاوی آنها را فعال‌تر می‌کند. قرآن کریم درباره عده‌ای چنین فرموده است: «وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مِيلًا عَظِيمًا (نساء: ۲۷)؛ خدا می‌خواهد با رحمت و لطفش به شما توجه کند؛ و آنان که از شهوات پیروی می‌کنند، می‌خواهند شما [در روابط جنسی از حدود و مقررات حق] به انحراف بزرگی دچار شوید». چنان‌که در آیه آمده است، شهوت و لذت‌گرایی مانع گرایش انسان به تربیت، از جمله تربیت جنسی است (گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۱، ص ۴۰۵). اسلام در برنامه‌های تربیتی خود، هماهنگی قوانین تکوین و تشریح را مراعات کرده و با روش‌های عملی موجبات اختفای تمایل جنسی کودکان را فراهم آورده است و کودکان از شش سال به بالا را از هر گونه عمل مهیجی که باعث تحریک تمایل جنسی شود، دور نگاه داشته است (فلسفی، ۱۳۸۹، ص ۳۶۵).

نتیجه‌گیری

تربیت جنسی کودکان به مثابه یکی از ساحت‌های پیچیده و اثرگذار تربیتی، مستلزم طراحی نظام‌مند راهبردهای شناختی، انگیزشی و رفتاری است. این پژوهش با تمرکز بر تحلیل محتوایی قرآن و روایات، راهکار معرفتی مورد نظر این مقاله را در دو محور کلی «پیشگیرانه» و «درمانگر» دسته‌بندی می‌کند و با تأکید بر اولویت ذاتی پیشگیری بر درمان، الگویی ساختاریافته برای مدیریت این حوزه ارائه می‌دهد.

الف) راهکارهای پیشگیرانه: بنیان‌گذاری ساختار شناختی

در گام نخست، راهبردهای پیشگیرانه بر دو رکن اساسی استوار است:

تبیین ضرورت‌های جنسیتی: تدوین مبانی معرفتی روشن در خصوص تفاوت‌های جنسیتی سنگ بنای تربیت جنسی شمرده می‌شود. این تبیین به مثابه زیرساختی است که در صورت استحکام، نظام تربیتی را در برابر چالش‌های آینده مقاوم می‌سازد و در صورت سستی، به فروپاشی کارکردهای آن می‌انجامد.

آموزش هدفمند: توانمندسازی مریبان و متربیبان از طریق آموزش‌های نظام‌مند مبتنی بر آموزه‌های دینی، شرط ضروری برای پیشگیری از آسیب‌های جنسیتی است. این آموزش‌ها باید همسو با مراحل رشد شناختی و عاطفی کودکان و با پرهیز از هر گونه ابهام یا تحریک‌پذیری طراحی شود.

در این راستا، مواجهه فعالانه با پرسش‌های جنسیتیِ متریبان و ارائه پاسخ‌های عقلانی، از تبدیل شدن این پرسش‌ها به بحران‌های رفتاری جلوگیری می‌کند. همچنین پایش دقیق گفتار و کنش‌های مربیان به منظور اجتناب از ایجاد الگوهای نامناسب، شرط تحقق «فرصت‌سازی تربیتی» است.

ب) راهکارهای درمانگر: اصلاح و بازآفرینی شناختی

در مواجهه با چالش‌های میدانی، راهکارهای درمانگر با دو سازوکار کلیدی عمل می‌کنند:

آگاه‌سازی هدفمند: ارتقای دانش جنسیتی متریبان در مواردی که ضعف شناختی به بروز رفتارهای ناهنجار انجامیده است.

توجه‌گری تربیتی: بازخوانی و تصحیح باورهای نادرست جنسیتی از طریق گفت‌وگوهای غیرمستقیم و مبتنی بر حفظ کرامت انسانی. این فرایند، نه تنها به «غفلت‌زدایی» از خطاهای واقع‌شده می‌انجامد، بلکه با تقویت خودتنظیم‌گری، امکان بازگشت‌پذیری به هنجارهای تربیتی را فراهم می‌سازد.

جمع‌بندی: هم‌گرایی پیشگیری و درمان در الگوی قرآنی.

همان‌گونه که پژوهش نشان می‌دهد، راهکارهای پیشگیرانه و درمانگر در منظومه قرآنی، نه در تقابل، بلکه در پیوندی دیالکتیکی عمل می‌کنند: راهبردهای پیشگیرانه با ایجاد مصونیت شناختی، احتمال بروز بحران‌ها را به حداقل می‌رسانند و راهکارهای درمانگر با تمرکز بر اصلاح‌گری، آسیب‌های موجود را به فرصت‌های تربیتی تبدیل می‌کنند. این دوگانه، همچون دو بال یک نظام یکپارچه امکان مدیریت هوشمندانه چرخه تربیت جنسی - از کودکی تا نوجوانی - را فراهم می‌آورد. یافته‌های این پژوهش مؤید آن است که تلفیق این راهبردها در چهارچوب آموزه‌های دینی، نه تنها پاسخگوی نیازهای زیستی و روانی کودکان است، بلکه با ایجاد توازن میان «آگاهی‌بخشی» و «مرزبانی اخلاقی»، الگویی پایدار برای جوامع اسلامی ارائه می‌دهد.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه الهی قمشه‌ای. نهج البلاغه.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲). الخصال. قم: جامعه‌المدرسين فى الحوزة العلمية، مؤسسه النشر الإسلامی.
- ابن فارس، احمد (۱۴۰۴ق). معجم مقاییس اللغة. قم: مكتب الاعلام الاسلامی.
- احمد، عمر (۱۴۱۶ق). منهج التریبیه فى القرآن و السنه. دمشق: دار المعرفه.
- احمدی، علی اصغر (۱۳۷۰). تحلیل تربیتی بر: روابط دختر و پسر در ایران. تربیت، ۷(۴)، ۱۰-۱۲.
- احمدی، علی اصغر (۱۳۹۷). اصول حاکم بر تربیت جنسی (بخش پنجم). رشد آموزش مشاور مدرسه، ۱۳(۳)، ۸۴.
- اعرافى، علیرضا (۱۳۹۳). تربیت فرزند با رویکرد فقهی. قم: مؤسسه اشراق و عرفان.
- امام خمینی و سایر مراجع (بی تا). رساله توضیح المسائل مراجع. قم: جامعه‌المدرسين حوزة علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- امین زاده، محمدرضا (۱۳۷۸). اسلام و ارضاء غریزه جنسی. قم: مؤسسه در راه حق.
- باقری، ناصر؛ امینی راستایی، زهرا و پولادی، شیرین (۱۳۹۹). تربیت جنسی کودکان توسط والدین. آسیب‌های اجتماعی کودک و نوجوان، ۸(۳۲)، ۲۷-۴۲.
- بهشتی، احمد (۱۳۶۰). تربیت از دیدگاه اسلام. قم: دفتر نشر پیام.
- پورامینی، محمداقرا (۱۳۸۳). تربیت جنسی در سیره نبوی. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۸(۸)، ۱۶۵-۱۸۲.
- ترکاشوند، فاطمه؛ پوربافرانی، زهرا؛ فرد، نسرين و رجبی، نیلوفر (۱۴۰۱). عوامل بلوغ زودرس کودکان. معارف علوم اسلامی و علوم انسانی، ۱۰(۱)، ۲۳۰-۲۴۸.
- تویسرکانی، محمدبنی بن احمد (۱۴۱۲ق). ثالی الأخبار. قم: نشر علامه.
- جمشیدی، نازآفرین (۱۴۰۳). تأثیر رژیم غذایی بر کاهش میل جنسی. رویداد، ۲۴. به نشانی:
<https://www.rouydad24.ir/fa/news/375921>
- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۳). درآمدی بر نظام‌نامه تربیتی المصطفی. قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۵). تسنیم. تحقیق: روح‌الله رزقی شهرودی. قم: اسراء.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۷۴). وسائل الشیعه. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). مفردات ألفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. بیروت: دار القلم.
- رضایی، حسین و مهدیزاده، سجاد (۱۴۰۴). تربیت جنسی نوجوانان در نظام تعلیم و تربیت رسمی. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۲۹(۱۰۲)، ۱۹۹-۲۳۰.
- زاده‌ریحانی، اعظم و همکاران (۱۴۰۰). تعلیم و تربیت در نظام آموزش و پرورش. مجموعه مقالات هشتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، ۲۳۶۰-۲۳۷۶، در: <https://www.noormags.ir/view/fa/creator/945573>.
- زیبایی‌نژاد، محمدرضا (۱۳۹۹). بایدها و نبایدهای الگوی تربیت دختران در اسلام. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی

خامنه‌ای. به‌نشانی: <https://farsi.khamenei.ir/others-dialog?id=46190>

سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۶). درآمدی بر نظام خانواده. قم: هاجر.

سجادی، مرضیه سادات؛ زارعان، محمدجواد و زارعان، منصوره (۱۳۹۹). اصول هم‌افزایی نهاد خانواده و نظام تربیت رسمی، بر مبنای ولایت الهی. اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۱۲(۳)، ۲۲-۵.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.

صادقی، محمدجواد (۱۳۹۸). نقش خانواده در تربیت جنسی کودکان. پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، ۴(۳۰)، ۴۵-۷۰.

طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تحقیق: محمدجواد بلاغی. تهران: ناصرخسرو.

عرب‌پور، مصطفی؛ مهکام، رضا و ابوترابی، علی (۱۴۰۲). مؤلفه‌های بازدارندگی از خیانت زناشویی بر اساس منابع اسلامی. روان‌شناسی و دین، ۱۶(۶۱)، ۹۷-۱۱۵.

فقیهی، احمد (۱۳۹۳). روش‌های تربیت اخلاقی در المیزان. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

فقیهی، علی نقی (۱۳۸۷). تربیت جنسی: مبانی، اصول و روش‌ها از منظر قرآن و حدیث. قم: مؤسسه علمی - فرهنگی دار الحدیث.

فقیهی، علی نقی و همکاران (۱۳۸۷الف). آموزش جنسی به کودک و نوجوان از دیدگاه اسلامی و مطالعات روان‌شناختی. تربیت اسلامی، ۳(۷)، ۸۰-۵۱.

فقیهی، علی نقی و همکاران (۱۳۸۷ب). بررسی احادیث در زمینه راهکارهای تربیتی به‌منظور پیشگیری از رفتارهای ناپه‌نجان جنسی نوجوانان و جوانان. تربیت اسلامی، ۳(۶)، ۲۵-۵۶.

فلسفی، محمدتقی (۱۳۸۹). کودک از نظر وراثت و تربیت. تهران: هیئت نشر معارف اسلامی.

قائمی، علی (۱۳۶۴). لغزش‌های جنسی کودکان و نوجوانان. پیوند، ۷۱(۷۱)، ۱۳-۱۶.

کلهر، مزگان و همکاران (بی‌تا). تربیت جنسی نوجوانان؛ کتاب پسران. تهران: دانژه.

کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی. تصحیح: علی اکبر غفاری. تهران: دار الکتب الإسلامیه.

گروهی از نویسندگان (۱۳۹۱). فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی. زیر نظر محمدتقی مصباح یزدی. تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان.

گری، جان (۱۳۸۴). مردان مریخی و زنان ونوسی. ترجمه حسن رفیعی و سیاوش میرزاییگی. تهران: پیک فرهنگ.

متقی هندی، علاء‌الدین علی بن حسام (۱۴۰۱ق). کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال. تحقیق: بکری حیانی. بیروت: مؤسسه الرساله.

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (بی‌تا). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. تحقیق: محمدباقر محمودی و عبدالزهراء علوی. قم: دار احیاء التراث العربی.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۱). اخلاق در قرآن. تحقیق و نگارش: محمدحسین اسکندری. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی

امام خمینی ره.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). *پندهای امام صادق علیه السلام به رهجویان صادق*. تدوین: محمدمهدی نادری قمی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.

مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مطهری، مرتضی (۱۳۷۵). *مجموعه آثار*. قم: صدرا.

معزی، زهرا (۱۳۹۸). آموزش مسائل جنسی بر کودکان ابتدایی. *مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۵(۴)، ۳۴-۳۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. قم: دار الکتب الإسلامیه.

مهدی‌زاده، حسین (۱۳۸۳). *تأثیر پوشش اسلامی در مهار غریزه جنسی*. تهران: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما.

مهکام، رضا و دادستان، پریرخ (۱۳۸۸). *تأثیر درمانگری اسلامی بر اختلال‌های برونی‌سازی‌شده در کودکان و نوجوانان روان‌شناسی و دین*، ۲(۳)، ۸۸-۶۹.

میرزابیگی، حسینعلی (۱۳۹۸). *یادداشت؛ سوالات جنسی کودکان را چگونه پاسخ دهیم*. پیوند، ۴۱(۶)، ۳۵-۳۶.

نظری، ندا (۱۳۹۸). *راهنمای کاربردی تربیت جنسی کودک و نوجوان (ویژه والدین)*. تهران: آفتاب گیتی.

نوری، میرزاحسین (بی‌تا). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. قم: مؤسسه آل‌البتیت علیهم‌السلام لإحياء التراث.

والدمن، محمد (۱۳۸۳). *چگونگی تنظیم رفتارها و روابط جنسی در غرب و کشورهای اسلامی بر اساس مقایسه دو جامعه آلمان و اتریش با جامعه ایران*. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۸(۸)، ۲۱۹-۲۵۲.

هاشمی، ابراهیم (۱۳۵۰). *آموزش جنسی کودکان و نوجوانان*. آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت)، ۱(۱)، ۴۶-۵۵.

همایش سراسری خانواده و مشکلات جنسی (۱۳۸۸). *مجله پژوهش و حوزه*. در: *پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه*. به‌نشانی:

<https://hawzah.net/fa/Article/View/86338>.